

Бейшеналиев Алмазбек Бейшеналиевичтин «Борбордук Азия мамлекеттеринин жана Кыргызстандын тышкы саясатындагы Америка Кошмо Штаттарынын орду» аттуу 07.00.02. – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына

П И К И Р

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы

Жалпыга белгилүү болгондой ХХ кылымдын аягы жана ХХI кылымдын башында дүйнөдөгү геосаясий абал кескин өзгөрүп, натыйжада ал жараян Борбордук Азиядагы постсоветтик өлкөлөр менен Кыргызстанга түздөн-түз таасир эткендиги маалым. Бул өзгөрүүлөр СССРдин кыйрашы, социалистик лагерь жоюлуп, эл аралык мамилелер моделиндеги эки уюлдук системанын ордуна бир уюлдук системанын орношу, АКШнын дүйнөлүк гегемонго айлануу геосаясий стратегиясынын активдешүүсү менен байланыштуу болду.

Сунушталып жаткан диссертациялык эмгекте учурда актуалдуу болгон Америка Кошмо Штаттарынын Борбордук Азия мамлекеттеринин, анын ичинен Кыргызстандын тышкы саясатында Америка Кошмо Штаттарынын ордун анализге алуу жана ага илимий баа берүү аракети жасалган. АКШнын Борбордук Азия өлкөлөрү жана Кыргызстанга карата болгон геосаясий мамилелери азыркы учурда жаңы багыттарды тандоонун алдында турат. Бул маселе жеке эле АКШ гана эмес Борбордук Азия өлкөлөрү жана Кыргызстан үчүн дагы актуалдуу маселелердин бири экендиги талашсыз. Бул диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу дагы ушунда экендигин белгилей кетүү зарыл. Кошумча иретинде атай кетүүчү нерсе болуп, каралып жаткан маселе Кыргызстандын азыркысы жана келечеги үчүн дагы маанилүү экендигине карабастан, соңку жылдарда бул өңүттө атайын илимий изилдөөлөр жүргүзүлбөй, бул багыттагы маселелер тиешелүү илимий баасын албай келгендиги жана практикалык маанидеги тыянактардын жоктугу

тарыхый көз караш менен изилденип жаңыча баа берилиши учурдун талабы экендигин дагы эске алуу зарыл.

Сунушталып жаткан диссертациялык иште көтөрүлгөн маселелер Борбордук Азия өлкөлөрүнө жана Кыргызстанга карата жүргүзүлгөн АКШнын учурдагы саясатындагы жаңы багыттарды табуу аракеттери, Борбордук Азия өлкөлөрү жана Кыргызстан үчүн маанилүү маселелердин бири экендиги талашсыз. Бул жагдай дагы диссертациялык эмгектин темасынын актуалдуулугун белгилөөдө.

Коюлуп жаткан маселенин тарыхынын жана анын учурдагы абалынын илимий изилдөөгө алынышы, келечекте боло турган мамилелердин багыттарын илимий жактан аныктоо иштери, кыргыз тарых илими үчүн дагы актуалдуу маселелердин бири бойдон калууда. Иликтөөгө алынып жаткан маселе Кыргызстандын мамлекеттүүлүгү, анын коопсуздугу жана өз алдынчалыгы менен байланышкан маанилүү маселе экендигине карабастан, акыркы жылдары бул жаатта илимий изилдөөлөр солгун жүргүзүлүп, тийиштүү жана практикалык маанидеги тыянактар чыгарылбай келүүдө.

Демек, Борбордук Азия мамлекеттери менен Кыргыз Республикасы эгемендүүлүгүн жарыялаган мезгилден тартып, бул мамлекеттер эл аралык мамилелердин толук кандуу субъектисине айланып, эгемендүү өз алдынча мамлекеттер катары тарыхый өнүгүүлөрүндө жакынкы, алыскы чет мамлекеттер менен жүргүзгөн өз ара алакаларына чөлкөмдүк негизде жаңы көз караш менен зөз баасын алышы абзел.

Диссертанттын маалыматына караганда, бул изилдөөнүн негизин түзгөн тарыхый булактар, АКШнын ак үйүнүн, сенатынын, конгрессинин архивдик материалдарынан жана батыш илимпоздорунун эмгектеринен, АКШ Университеттеринин, илимий-изилдөө борборлорунун китепканаларынан алынып, бул маалыматтарды илимий айлампага киргизүүнүн негизинде "АКШ- Борбордук Азия жана Кыргызстан" кызматташтыгы тууралуу маселе комплекстүү изилдөөгө алынган.

Диссертациялык иш мамлекеттик программалар менен байланышы жок. Диссертация изилдөөчүнүн демилгелүү иши болуп эсептелет.

Диссертацияларга коюлган талаптардын алкагындагы иштин илимий жыйынтыктары

Сунушталып жаткан диссертациялык иште бир катар жаңы илимий практикалык жыйынтыктар кабыл алынган.

1-жыйынтык. Диссертант тарабынан изилдөөнүн илимий багыты, максаты, милдеттери, актуалдуулугу так аныкталган;

2-жыйынтык. АКШнын Борбордук Азияга жана Кыргыз Республикасына карата болгон саясаты комплекстүү изилденген;

3-жыйынтык. Америкалык бир катар маалыматтар илимий пайдаланууга алынып, илимий айлампага киргизилген;

4-жыйынтык. Постсоветтик Борбордук Азия мейкиндиги Х. Маккиндердин классикалык геосаясаттын өзөктүү терминине айланган «хартленд» тууралуу концепциясы менен анын АКШнын тышкы саясатындагы заманбап интерпретациясына канчалык деңгээлде ылайык келээри аныкталып такталган;

5- жыйынтык. Американын Борбордук Азия мамлекеттерине жана Кыргызстанга болгон тышкы саясатынын негизги этаптары, багыттары аныкталып, көйгөйлөрү белгиленген;

6- жыйынтык. Америка Президенттери Дж. Буш (кичүүсү) менен Б. Обаманын постсоветтик Борбордук Азияга карата болгон доктриналарынын өзгөчөлүктөрү жалпыланган;

7- жыйынтык. АКШнын постсоветтик Борбордук Азия чөлкөмүнө карата жасаган саясатындагы «Чоң Борбор Азия» (ЧБА) заманбап геоконцепцияга, анын ролу менен абалына баа берилген, ошондой эле анын келечегине болжолдоолор (прогноз) жасалган.

8- жыйынтык. Архивдик материалдар, илимий монографиялар ж.б. булактардан иргелип алынган маалыматтардын негизинде постсоветтик Борбордук Азия мамлекеттеринин жана Америка Кошмо Штаттарынын

аталган тармактардагы кызматташуусу жана алардын келечеги комплекстүү изилденген.

Диссертациядагы жыйынтыктардын, корутундунун (илимий жоболордун) негиздүүлүгүнүн жана ынанымдуулугунун деңгээли

Диссертант автордук пикирлерин жана өз иликтөөсүнүн ар бир жаңы жыйынтыктары менен корутундуларын тиешелүү деңгээлде негиздүү жана ынанымдуу далилдей алган. Илимий изилдөөдөгү ар түрдүү тарыхый булактарга жана материалдарга таянуу менен чыгарылган корутундулар кыргыз тарых илими үчүн олуттуу мааниге ээ экендиги шек жаратпайт. Диссертациянын негизги жоболору менен тыянактары тарыхый жана чет элдик, жергиликтүү архивдик булактар, статистикалык маалыматтардын негизинде, конкреттүү цифралар жана фактыларга таянуу менен чыгарылган. Илимий айлампага киргизилген кыргыз тарыхы үчүн жаңычыл болгон көз караштар, тыянактар, жыйналган материалдар жана изилдөөдө колдонулган илимий усулдук ыкмалар диссертациялык иштин максатын жана милдеттерин ишке ашырууда өз жыйынтыктарын берген.

1- жыйынтык. Кыргызстандын тарых илиминде алгачкылардан болуп постсоветтик Борбордук Азия менен Кыргызстанга карата жүргүзгөн АКШнын тышкы саясаты илимий негизде комплекстүү жана бир контексте изилденген;

2-жыйынтык. Борбордук Азия менен Кыргызстанга карата жүргүзгөн АКШнын саясаты боюнча америкалык айрым расмий, архивдик, статистикалык жана башка маалыматтар кыргыз тилине которулуп, илимий булак катары пайдаланылган.

3- жыйынтык. Диссертациялык иш Борбордук Азия өлкөлөрү менен Кыргызстандын тышкы саясатындагы АКШнын орду жөнүндөгү алгачкы комплекстүү илимий диссертация катары аткарылган.

4- жыйынтык. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө АКШнын ар кандай уюмдарынын расмий, архивдик, статистикалык материалдары которулуп, илимий айлампага киргизилген.

5- жыйынтык. АКШнын постсоветтик Борбордук Азия чөлкөмүнө карата жасаган саясатындагы «Чоң Борбор Азия» (ЧБА) геоконцепциясына, анын ролу менен абалына баа берилип, мындан ары АКШнын Борбордук Азия мамлекеттери менен Кыргызстанга болгон мамилелеринин келечегине болжолдоолор (прогноз) жасалган.

Диссертациялык иште алынган илимий жыйынтыктардын ички биримдигин баалоо

Диссертациядагы аталган көйгөйлөр, жаңы илимий жыйынтыктар жана жоболор автордун тарых илимине кошкон салымы болуп эсептелет. Диссертанттын илимий жыйынтыктары ынанымдуу деңгээлде, ич ара логикалык байланышта жана хронологиялык ырааттуулукта берилип, практикалык сунуштары илимий-теориялык жоболорго таянып негизделген. Илимий иштеги негизги маселелерди кароодо ички биримдүүлүк, багыттуулук, аналитикалык жана хронологиялык-проблемалык маанидеги тартиптер сакталган.

Негизги маселелерди кароодо ички биримдик жана хронологиялык ырааттуулук сакталган.

Диссертациянын мазмунунун автордун жарыялаган эмгектеринде чагылдырылышы

Изилдөөдө алынган негизги жоболор менен натыйжалар төмөнкү ата мекендик жана чет өлкөлүк басмаларда басылып чыккан:

1. Бейшеналиев, А.Б. АКШ мамлекети менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы соода-экономикалык байланыштар, инвестициялар жана банк кызматташтыгы [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Наука и новые технологии. – № 7. Бишкек, 2013. –146-149- б.

2.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен экономикалык кызматташтыгындагы айрым проблемалуу маселелер [Текст] / А.Б. Бейшеналиев //Наука и новые технологии.– № 7. – Бишкек, 2013.–153-155- б.
Beishenaliev, A.The past, present and future of the United States- Kyrgyzstan relations [Текст] // Rethink Institute. – Washington DC, 2014. –P. 88.

3.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен Кыргызстан республикасынын ортосундагы аскерий кызматташтык [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Известия вузов.– №11. – Бишкек, 2014. –135-138- б.

4.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин тышкы саясаты менен улуттук кызыкчылыктарын калыптандырган негизги геосаясий жоболор[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жарчысы.– №1. – Бишкек, 2014. –98-102- б.

5.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин тышкы саясатынын калыптанышындагы атлантизм геосаясий жобосунун ролу жана орду[Текст] / А. Б. Бейшеналиев // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жарчысы.– №1. – Бишкек, 2014. – 103-107- б.

6.Бейшеналиев, А. Б. Кыргыз Республикасы менен АКШ мамлекетинин ортосундагы кызматташтыктарды изилдөөнүн негизги булактары [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // БГУ жарчысы.–№4. – Бишкек, 2014. – 310-316- б.

7.Бейшеналиев, А. Б. Кыргыз Республикасы менен АКШ мамлекетинин ортосундагы билим берүү жаатындагы кызматташтык: приоритеттер, негизги факторлор жана натыйжалар [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // БГУ жарчысы.– №4. – Бишкек, 2014.–316-321- б.

8.Бейшеналиев, А. Б. Постсоветтик Борбор Азия чөлкөмү үчүн Орусия федерациясы менен АКШ мамлекетинин ортосундагы геосаясий атаандаштыктын негиздери[Текст] / А. Б. Бейшеналиев // ALATOO ACADEMIC STUDIES.– №2.– Бишкек, 2014. – 61-70-б.

9.Бейшеналиев, А. Б. АКШ менен Кыргызстандын ортосундагы саясий кызматташтыктын алгачкы он төрт жылы [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // И.

Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жарчысы. – Бишкек, 2014. – 156-162- б.

10.Бейшеналиев, А. Б. АКШ менен Кыргыз Республикасынын тышкы саясатындагы негизги приоритеттер жана өзгөчөлүктөр [Текст] / А.Б. Бейшеналиев // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жарчысы. – Бишкек, 2014. – 163-165- б.

11.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин дүйнөгө үстөмдүк кылуу ниети менен байланышкан айрым көйгөйлүү маселелери [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Известия вузов.– №1. – Бишкек, 2015. – 161-165- б.

12.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен Кыргыз Республикасынын саясий кызматташтыгындагы айрым көйгөйлүү маселелер [Текст] / А.Б. Бейшеналиев // Известия вузов.– №1. – Бишкек, 2015. – 169-174- б.

13.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен Кыргыз Республикасынын аскерий кызматташтыгындагы айрым көйгөйлүү маселелер [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Наука и новые технологии. – №2. – Бишкек, 2015.– 222-226-б.

14.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы кызматташтыктын билим берүү чөйрөсүндө жаралган айрым ийгиликтер [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Наука и новые технологии.– №2.– Бишкек, 2015.– 231-236- б.

15.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекети менен Кыргыз Республикасынын маданий кызматташтыгындагы айрым көйгөйлүү маселелер [Текст] / А.Б. Бейшеналиев // Известия вузов.– №2. – Бишкек, 2015. – 180-185- б.

16.Бейшеналиев, А. Б. АКШ менен КРнын ортосундагы экономикалык өнөктөштүктүн негиздери [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Известия вузов.– №2. – Бишкек, 2015.– 186-191- б.

17.Бейшеналиев, А. Б. АКШ менен Кыргызстандын ортосундагы саясий кызматташтыктын соңку он жылдыгы[Текст] / А.Б. Бейшеналиев //Х.Карасаев атындагы БГУ жарчысы.– №2 (32). – Бишкек, 2015.– 153-156- б.

18.Бейшеналиев, А. Б. Түстүү революциялардын АКШ мамлекетинин тышкы саясатындагы орду жана ролу[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //Alatoo Academic Studies.– № 3. – Бишкек, 2015.–63-67- б.

19.Бейшеналиев, А. Б. АКШнын постсоветтик БА чөлкөмүнө карата өз улут кызыкчылыктарын коргоо максатында алып барган негизги стратегиялары [Текст] / А. Б. Бейшеналиев //Alatoo Academic Studies.– № 4. – Бишкек, 2015. – 64-73- б.

20.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин геостратегиясын калыптандырган негизги улуттук баалуулуктар [Текст] / А. Б. Бейшеналиев //К.И. Скрябин атындагы КУАУнин жарчысы.– № 2(34). – Бишкек, 2015.– 3-9- б.

21.Бейшеналиев, А. Б. АКШнын постсоветтик БА чөлкөмүнө карата өз улут кызык-чрын коргоо максатында алып барган негизги стратегиялары [Текст] / А. Б. Бейшеналиев// Alatoo Academic Studies. – № 4. – Бишкек, 2015. – 64-73- б.

22.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин тышкы саясатындагы экспансионисттик тенденциялар[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //Alatoo Academic Studies. – № 4. – Бишкек, 2015. – 10-13- б.

23.Бейшеналиев, А. Б. Ааламдашуу шарттарындагы АКШ мамлекетинин геостратегиялык өзгөчөлүктөрү[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //Известия вузов. – №. 4. – Бишкек, 2015.– 95-100- б.

24.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин тышкы саясаты менен улуттук кызыкчылыктарын калыптандырган негизги геосаясий жоболор[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //И. Арабаев атындагы КМУ жарчысы.– № 1. – Бишкек, 2014.– 98-103- б.

25.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин тышкы саясатындагы негизги приоритеттерди калыптандырган улуттук коопсуздук

стратегиялары[Текст] / А. Б. Бейшеналиев //Наука и новые технологии. – № 4. – Бишкек, 2015.– 176-180- б.

26.Бейшеналиев, А. Б. АКШ мамлекетинин Евразияга карата геосаясий стратегиясын калыптандырган негизги теориялык жоболор [Текст] / А. Б. Бейшеналиев //И. Арабаев атындагы КМУ жарчысы. – № 1. – Бишкек, 2014.– 189-193- б.

27.Бейшеналиев,А. Б. Национальные интересы и их место в госстратегии США [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Вестник ЕНУ имени Л.Н.Гумилева.– № 5 (108). – Астана, 2015.– 284-287- б.

28.Бейшеналиев, А. Б. Доктрины, формирующие основные приоритеты внешней политике США [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Вестник ЕНУ имени Л.Н.Гумилева. – № 5(108). –Астана, 2015.– 270-275- б.

29.Beishenaliev, A., Sodikov, N. Educational Changes after collapse in Central Asia[Текст] // Oxford University.– November 2015.– P.15-28.

30.Beishenaliev, A. Reforms on Education in Five post-soviet Countries. [Электрондук ресурс] // <http://www.hiceducation.org/EDU2016.pdf> International Education Conference Honolulu, Hawaii, USA. January – 2016.

31.Бейшеналиев, А. Б. АКШ постсоветтик Борбордук Азия менен Кыргызстанда [Текст] / А. Б. Бейшеналиев // Монография. – Бишкек, 2016. – 208- б.

Жогоруда көрсөтүлгөндөй тема боюнча жалпы 31 макала, 1 монография жарыяланып, анын ичинен бешөө чет өлкөдө жарык көргөн экен. Макалалардын аталыштары диссертациянын мазмунуна дал келет. Демек, басмадан чыгарылган бул макалаларда изилдөөнүн негизги жоболору менен жыйынтыктары берилген.

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келүүсү

Авторефераттын мазмуну менен түзүмү диссертациялык иштин мазмунуна толугу менен дал келет. Анын текстинде ырааттуу жана кыскача чагылдырылган материалдар илимий иштин максаты менен милдеттерине жана мазмунуна жооп берет.

Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтер жана изденүүчүгө сунуштар

Жалпысынан алганда, Бейшеналиев Алмазбектин диссертациялык изилдөөсү өз максатына жете алган. Диссертациялык иште койулган максаттар жана милдеттер изденүүчү тарабынан толугу менен ишке ашырылган. Иштин илимий аппараты талапка ылайык келет, тарыхый булактар, илимий монографиялар, илимий макалаларга ж.б. булактарга кылдаттык менен шилтеме берилген. Ошону менен бирге эле, ар бир иште кездеше турган өксүктөр тууралуу айрым сын-пикирлерди айтууга туура келет:

Биздин баамыбызда:

- Иштин айрым бир жерлеринде стилдик жана стилистикалык өксүктөр кездешет, жана шилтемелерди УАК тарабынан бекитилген эреже боюнча түзүү зарылдыгы.
- Постсоветтик Борбордук Азиядагы АКШнын саясатынын эволюциясы, негизги багыттары жана өзгөчөлүктөрү” - деп аталган экинчи баптын «Постсоветтик Борбордук Азия мамлекеттерине карата АКШнын саясатынын негизги этаптары менен багыттары» - деп аталган биринчи параграфында АКШнын саясатынын эволюциясы, негизги багыттары жана өзгөчөлүктөрү тууралуу изилдөөдө ар бир мамлекетке өзүнчө мүнөздөмө берүү каралган эмес. Ошондуктан бул мүнөздөмө толукталышы керек. -
- Ушул эле баптын «Постсоветтик Борбордук Азиядагы АКШнын саясатын ишке ашыруу долбоорлору жана проблемалары» аталыштагы экинчи параграфында долбоорлор кеңири жазылып, бирок көйгөйлөргө учкай токтолуусу теманынын толук, кеңири ачылышына терс таасирин тийгизген. Бул себептен долбоорлорду ишке ашыруудагы көйгөйлөрдү кеңири тактап аныктоо зарыл.
- Диссертациялык иште колдонулган булактардын жазылышында да айрым бир кемчиликтер кездешет, аларды талапка ылайык оңдоо керек.

Ошону менен бирге эле, биздин пикирибизде, жогоруда айтылган сын-пикирлер диссертациянын жалпы деңгээлин, маанисин жана илимий баасын төмөн түшүрбөйт жана анын илимий баалуулугуна терс таасирин тийгизбейт. Диссертациялык иш жогорку илимий деңгээлде, Борбордук Азия жана Кыргызстандын эл аралык мамилелеринин тарыхы үчүн маалыматтарга өтө бай, АКШнын расмий архивдери кеңири пайдаланылып, жаңы илимий көз караштын негизинде даярдалган.

**Кыргыз Республикасынын окумуштуулук даража ыйгаруу жөнүндө
Жобосундагы талаптарга диссертациянын жооп бериши**

Бейшеналиев Алмазбек Бейшеналиевичтин «Борбордук Азия мамлекеттеринин жана Кыргызстандын тышкы саясатындагы Америка Кошмо Штаттарынын орду» аттуу диссертациясы кыргыз тарых илиминдеги демилгелүү эмгек, илимий иштин объектиси менен предмети, мазмуну менен түзүмү, илимий деңгээли жана жасалгаланышы Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын докторлук диссертацияларга койгон талаптарына толук жооп берет. Ошондуктан, Бейшеналиев Алмазбек 07.00.02. – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

**Расмий оппонент,
тарых илимдеринин доктору, профессор**

А.М. Кылычев.